

Willibrord: voorbeeld en inspiratiebron voor onze tijd?

Vleuten, Torenpleinkerk

7 november 2012

+ Willem Jacobus kardinaal Eijk, aartsbisschop van Utrecht

In de Goede Week van 2011 zei ik in een lezing te Zwolle over Willibrord dat met hem de evangelisatie van Nederland was begonnen. Ik had gelijk een paar tanden in mijn nek van een lokale emeritus-huisarts, die in Maastricht was geboren: “En Servatius dan, de eerste bisschop van Maastricht?” In 359 p.C. werd Servatius bisschop van Tongeren. Aan het einde van zijn leven verplaatste hij zijn bisschopszetel naar Maastricht. Blijkbaar kon hij geen Belg meer zien. Er staat echter rond zijn persoon historisch gezien weinig vast. In ieder geval was hij een exponent van het typische stadspastoraat uit de Romeins-christelijke oudheid, dat nauwelijks missionering kende op het platteland.

De evangelisatie van ons land, en zeker van Noord-Nederland op grote schaal, begon zonder meer toen Willibrord in 690 vanuit Ierland samen met zijn gezellen aanlegde in Dorestad, waarschijnlijk het huidige Wijk bij Duurstede. Hij staat niet voor niets bekend als de apostel van Nederland.

Het geloof in Christus en zijn Evangelie dat Willibrord ons met zoveel vrucht bracht, staat in de afgelopen halve eeuw in West-Europa onder zware druk. Wij staan in het tweede decennium van de 21ste eeuw voor de grote uitdaging om een missionaire Kerk te zijn en werk te maken van de nieuwe evangelisatie in ons land. Hoe doen we dat, zo is de vraag die menigeen in de Kerk zich stelt. Op 7 november, het Hoogfeest van de stichter van ons aartsbisdom, de heilige Willibrord, is de tweede lezing van de Eucharistieviering genomen uit de brief aan de Hebreëën, waarin we de aansporing te horen krijgen:

“Gedenkt uw leiders die u het eerst het woord van God verkondigd hebben. Haalt u weer hun leven en de afloop van hun leven voor de geest; neemt een voorbeeld aan hun geloof” (Hebr. 13,7).

In welk opzicht zijn Willibrord en zijn 11 gezellen voor ons zo'n 1.300 jaar later een voorbeeld wat betreft de nieuwe evangelisatie? Kunnen we wellicht iets leren van de methoden die zij toepasten?

De evangelisatiemethoden van Willibrord en zijn gezellen

Zouden wij bijvoorbeeld ook afgodsbeelden kunnen verbrijzelen? Tijdens een reis kwam Willibrord aan in een plaats die Walichrum (Walcheren) heette. Alcuinus, de hoftheoloog van Karel de Grote, beschrijft in zijn biografie van Willibrord een halve eeuw na diens dood hoe hij een afgodsbeeld van het oude bijgeloof dat daar nog stond, in zijn vurige ijver verbrijzelde en dat nog wel voor het oog van de bewaker

ervan. Deze ontstak in woede en sloeg Willibrord met zijn zwaard op het hoofd om het onrecht te wreken dat zijn god was aangedaan,

“Maar omdat God zijn dienaar beschermde, liep hij geen enkel letsel op van die slag. Toen zijn metgezellen echter dit zagen, kwamen zij aanrennen om dit brute geweld van deze goddeloze man met de dood te straffen. Maar door de vroomgezinde man Gods werd de schuldige uit hun handen bevrijd, en hij liet hem gaan; op diezelfde dag nog kwam hij echter in de macht van een duivelse geest, en op de derde dag eindigde hij op ongelukkige wijze zijn leven.”¹

Ook van de Heilige Bonifatius zijn vergelijkbare acties bekend, bijvoorbeeld het omhakken van de beroemde eik van Donar bij Geismar. De missionarissen van het eerste uur wilden zo de machteloosheid van de afgoden aantonen. De gedachte was: kijk eens, wij vernietigen de beelden van afgoden en de aan hen gewijde bomen, maar we blijven daarna ongedeerd; dit is een bewijs dat afgoden niets vermogen, sterker nog, dat ze niet bestaan.

Het mag dan een opmerkelijk staaltje van pastoraat zijn, maar het is de vraag of het navolging verdient. Ik ben er niet zo zeker van dat collega-predikanten, -priesters, -diakens of -pastorale werkers en andere leden van de kerk hun zwaard zullen trekken om u te verdedigen, wanneer u de symbolen van de seculiere samenleving met geweld te lijf gaat. Een ander probleem is nog dat de seculiere samenleving niet zulke duidelijke of sprekende symbolen heeft, waartegen we ons zouden kunnen richten. Het ‘happy human’ symbool van het seculiere humanisme naar een ontwerp van Denis Barrington uit 1965 geniet weinig algemene bekendheid.

Een andere beproefde methode van Willibrord - evenals van andere missionarissen in zijn tijd - betrof het gebruik maken van zaken waarvoor onze heidense voorouders verering hadden of die hun ogen bijzonder kostbaar waren. De oude Germaanse religie schreef aan natuurelementen als oude bomen, grote stenen en bronnen goddelijke krachten toe.

Onder de talrijke wonderen die rond Willibrord plaatsvonden, was het aanboren van bronnen sterk vertegenwoordigd. De vele bronnen die hij op wonderbare wijze aanboorde, zoals het Willibrordputje te Heiloo, hadden onder meer te maken met gebrek aan zoet drinkwater in de kustgebieden. Toen Willibrord eens het geloof verkondigde in de kuststreek, waar mensen dorst leden, gaf hij aan een metgezel opdracht om een greppel te graven in zijn tent, waarbij hij heimelijk op zijn knieën tot God bad, die voor zijn volk in de woestijn water uit de rots deed stromen (vgl. Jes. 48,21). Meteen vulde zeer zoet smakend water uit een bron de greppel.² Zo kon hij mensen het drinkwater schenken waaraan zij zo’n behoefte hadden, maar tegelijkertijd greep hij de bronnen aan om te verwijzen naar Jezus Christus, die zichzelf de Bron van eeuwig leven noemt:

¹ Alcuinus, ‘Leven van aartsbisschop Sint Willibrord’, hoofdstuk 14, in: *Het leven van Willibrord*, P. Bange (vertaler), Aartsbisdom Utrecht, 1995, p. 46.

² Alcuinus, ‘Leven van aartsbisschop Sint Willibrord’, op.cit., hoofdstuk 16.

“Wie van dit water drinkt dat ik hem zal geven, krijgt in eeuwigheid geen dorst meer; integendeel, het water dat ik hem zal geven, zal in hem een waterbron worden, opborrelend tot eeuwig leven” (Joh. 4,14)

Bovendien waren de bronnen een duidelijke verwijzing naar het doopsel, het water dat eeuwig leven schenkt. Het doopsel speelde als initiatiesacrament binnen de eerste verkondiging van het christelijk geloof uiteraard een grote rol.

De wijnwonderen die eveneens in het leven van Willibrord vaak voorkwamen, waren een verwijzing naar de bruiloft van Kana (Joh. 2,1-11) en de Eucharistie.³ Zo vermeldt Alcuinus hoe Willibrord opdracht gaf zijn speciale flesje te pakken en 12 arme bedelaars die om een aalmoes vroegen, te drinken te geven. Nadat ze genoeg hadden gedronken, was de fles nog even vol als tevoren met de beste wijn. Allen loofden daarop God met de woorden:

“Waarlijk is voor ons vervuld wat onze Heer Christus in het Evangelie heeft gezegd: ‘Geeft en u zal gegeven worden’” (Luc. 6,38).

Nog afgezien van het feit dat God het niet iedere geloofsverkondiger vergunt dat zijn inzet voor de verbreding van Evangelie met eclatante wonderen gepaard gaat, doet zich de moeilijkheid voor dat de gebruikte tekenen als zodanig hedendaagse mensen minder aanspreken dan de toehoorders van Willibrord en zijn gezellen. Omdat drinkwater in elk huis uit de kraan komt, zegt gebrek aan drinkwater ons nauwelijks iets. Wij drinken we bijna als water en kunnen we als gevolg van de klimaatverandering in eigen land produceren. Het is daardoor een veel minder exclusief artikel dan voorheen.

Kunnen we iets leren van Willibrords evangelisatiemethoden?

Overigens, we kunnen wel iets leren van de evangelisatiemethoden van Willibrord cum suis, ook al vallen die niet letterlijk te kopiëren. Wij doen er ook goed aan te bekijken welke aanknopingspunten de huidige seculiere cultuur biedt om het christelijk geloof op zijn minst bespreekbaar te maken. Want die zijn er wel degelijk, ook al schijnt de seculiere wereld voor religie en zeker voor het christelijk geloof weinig ontvankelijk. Seculiere mensen zien religie als een levensbeschouwing die het gebruik van de rede en de vrije wilskeuze uitsluit. Niets is echter minder waar.

Het christelijk geloof impliceert een heel evenwichtige verhouding tussen geloof en rede. Het instrument voor de theologie is dezelfde menselijke rede als in andere wetenschappen, maar dan verlicht door het geloof. Het is zaak dat wij duidelijk maken dat het christelijk geloof een eigen rationaliteit heeft.

Het is trouwens goed om te zien dat Willibrord en zijn metgezellen onze voorouders door de verkondiging van het Evangelie ook tot veel redelijker inzichten brachten dan

³ Ibid., hoofdstuk 17.

zij dan toe hadden. In de prelatie van Hoogfeest van Willibrord op 7 november wordt gebeden:

“Gij hebt ons bisschop Willibrord als leraar gegeven; hij heeft ons bevrijd uit de duisternis van het ongeloof en gemaakt tot kinderen van het licht.”⁴

En dat is terecht zo geformuleerd. Willibrord en de zijnen verlostten onze voorouders van een geloof in Germaanse stamgoden die particuliere groepsbelangen vertegenwoordigden en in blinde natuurkrachten, waarin deze goden hun wil bekend zouden maken. Bovendien erkenden zij naast de stamgoden enkele oppergoden, onder wie Wodan, de ‘woedende’, waarvan de naam woensdag is afgeleid. Hij zou met een speer op een achtbenig paard door de lucht vliegen en eisen dat mensen aan hem geofferd werden.

Een andere oppergod was zijn zoon, Donar, een gewelddadige god, de god van de donder en de bliksem, van de oorlog, die alleen voor sterke en succesvolle mensen een boodschap had. Daartegenover lieten Willibrord en zijn gezellen onze voorouders kennismaken met de Drie-Ene God die liefde is (1 Joh. 4,8). Tegenover de stamgoden stelden zij een barmhartige God die zich ontfermt over iedere mens, zonder uitzondering, zonder acht te slaan op het volk of de stam waartoe hij behoort. Zij lieten God kennen als de “Vader vol ontferming en de God van alle vertroosting” (2 Kor. 1,3), voor iedereen, Frank, Fries of Romein, die niet van ons eist dat wij medemensen aan hem offeren, maar in Zijn mens geworden Zoon Christus aan het kruis Zelf het offer bracht om verzoening en vrede tussen Hem en ons mensen te realiseren. Op deze wijze legden Willibrord en de zijnen de basis voor het besef van de universele rechten van de mens, die ook de huidige seculiere samenleving dierbaar zijn. De erkenning van mensenrechten die wij zo vanzelfsprekend vinden, zou er zonder het christendom niet zijn geweest. Hiervan is de seculiere samenleving zich echter amper bewust. Als wij dit voor het voetlicht kunnen brengen, dan bestaat de mogelijkheid dat op zijn minst de waardering van de seculiere samenleving voor het christendom toeneemt.

Naast de gedachte dat het christelijk geloof irrationeel zou zijn, moet nog een tweede vaak voorkomende misvatting worden gesignaleerd, namelijk dat het christelijk geloof en vrijheid elkaar zouden uitsluiten. Vaak leeft de vrees dat het christelijk geloof met zijn normen een bedreiging is voor de vrijheid. Het is in dit verband van wezenlijk belang ons ervan bewust te zijn dat de wil niet voor het eerst is ontdekt door de oude Griekse wijsgeren, maar door gelovige Joden, zoals blijkt uit het Oude Testament: of het leven van mens geslaagd is, zo is de grondgedachte, hangt uiteindelijk af van de vrije keuze om zich aan het Verbond met Jahwe te houden of dat te weigeren. De navolging van Jezus is uiteindelijk een keuze vanuit liefde en veronderstelt vrijheid. De christelijke verlossingsgedachte impliceert een innerlijke bevrijding van de mens:

“Indien gij trouw blijft aan Mijn Woord, zijt gij waarlijk mijn leerlingen. Dan zult ge de waarheid kennen en de waarheid zal u vrijmaken” (Joh. 8, 31-32).

⁴ *Altaarmissaal van de Nederlandse Kerkprovincie*, Nederlandse Raad voor Liturgie, 1978, p. 1026; vgl. 1 Petr. 2,9.

Het gaat daarbij niet om de uiterlijke vrijheid, de vrijheid van van buitenaf opgelegde wetten en sociale druk, waar de seculiere samenleving aan denkt binnen het kader van haar ideaal van de autonome mens. Het gaat om de innerlijke vrijheid, die innerlijke ruimte in mensen zelf om wat goed is op te brengen, ook al is dat moeilijk. Het geeft de mogelijkheid om jezelf te verloochenen en je kruis op te nemen om Jezus na te volgen (vgl. Marc. 8,34; Mat. 16,24; Luc. 9,23). Deze innerlijke vrijheid is de grote kracht geweest waardoor de heiligen op indrukwekkende wijze in de voetsporen van Christus zijn getreden. Die innerlijke vrijheid was de kracht die Willibrord en zijn metgezellen in staat stelde hun thuisland te verlaten, hun schepen achter zich te verbranden en naar ons land te komen om ons de bevrijdende boodschap van het Evangelie te brengen. Door de ogen van tijdgenoten te openen voor de centrale plaats die de vrijheid inneemt in het christelijk denken, kan dit voor hen toegankelijk worden gemaakt.

Willibrord tastte in zijn tijd de mogelijke openingen af van de cultuur van de toenmalige bewoners van ons land en benutte die om Christus en Zijn Evangelie ingang te doen vinden. Omdat wij in een andere cultuur leven, kunnen we de methoden van Willibrord niet kopiëren, maar wel er ons door laten inspireren. Zo zou het goed zijn als wij ook probeerden aanknopingspunten te vinden in onze cultuur, waardoor elementen uit het christelijk geloof inzichtelijk en toegankelijk kunnen worden gemaakt. De hang naar rationaliteit, verklaarbaarheid en vrijheid zijn zulke aanknopingspunten.

‘Bevrijding’ onder politieke druk?

Tegen de stelling dat Willibrord met de zijnen in ons land bevrijding bracht door de verkondiging van het christelijk geloof zou mogelijk het bezwaar kunnen rijzen dat hij dat deed met politieke steun van de Franken. Kun je dan nog van een ‘bevrijding’ spreken? Na aankomst te Dorestad in 690 wachtte Willibrord direct een grote uitdaging. Tegenover het systeem van afgoden van afzonderlijke volkeren en stammen moest hij duidelijk maken dat het christendom een universele godsdienst was die voor alle mensen gold zonder uitzondering. Dit was lastig, want hij kon vanwege het verzet van de Friese koning Radboud alleen met politieke steun van de Franken iets bereiken. Meestal werd het overwonnen volk gedwongen de godsdienst van de overwinnaars over te nemen. Daardoor dreigde bij onze voorouders de indruk te ontstaan dat Christus een soort stamgod van de Franken was.

Al spoedig na zijn aankomst in ons land stelde Willibrord zich in verbinding met de Frankische hofmeier Peppijn van Herstal, die kort tevoren het gebied rond Utrecht en Dorestad op de Friezen had veroverd. Deze wees hem in 690 Utrecht aan als zijn zetel en daarmee als uitvalsbasis voor het evangeliseren van de Friezen.

Had Willibrord niet wat meer respect kunnen opbrengen voor de godsdienstvrijheid van onze heidense voorouders? Had hij niet moeten proberen hun langs de weg van de overreding voor het christelijk geloof te winnen, zonder gebruik te maken van geweld en zonder de hulp in te roepen van de Franken? Om een beter beeld te krijgen van Willibrords optreden en intenties, is het nodig terug te grijpen op wat zojuist is gezegd over het godsbeeld van onze voorouders. De verwisseling van het

geloof in onder meer Wodan en Donar en in blinde natuurkrachten voor het geloof in een liefdevolle God die iedere mens zonder uitzondering in zijn liefde insluit, was een bevrijding.

Daar komt nog dit bij: zoals we zagen, eiste Wodan dat mensen aan hem werden geofferd. Het brengen van mensenoffers gaat in tegen de fundamentele menselijke waardigheid. Soms is gewelddadig ingrijpen noodzakelijk om aan mensonterende situaties een einde te maken. Zo heeft ook ons land in VN-verband militair ingegrepen op de Balkan in de jaren negentig. Hoewel concrete keuzes omstreden zijn in een aantal gevallen, zijn militaire interventies door een vredesmacht als die nodig zijn, algemeen geaccepteerd. Waarom zou militair ingrijpen om aan mensonterende situaties paal en perk te stellen in Willibrords tijd dan niet acceptabel zijn (ook al vallen eventuele politieke bijbedoelingen van de Franken bij hun hulp aan Willibrords evangelisatieproject niet volstrekt uit te sluiten)?

Omdat Willibrord de indruk wilde wegnemen dat hij slechts als een gezant van de Frankische heersers opereerde, en hij uitdrukkelijk werkzaam wilde zijn met een apostolische zending reisde hij datzelfde jaar nog naar Rome, waar hij van paus Sergius I de zending ontving om onder de Friezen te missioneren. Deze paus wijdde hem in 695 tot aartsbisschop van de Friezen.

Dit moment grijpen de Utrechters overigens aan om eens lekker op te scheppen: ons aartsbisdom bestaat al 1317 jaar. Als ik dat in Italië zeg, waar zich veel van de alleroudste bisdommen ter wereld bevinden, dan stijgt mijn ster. Helemaal kloppen doet het natuurlijk niet. We moeten er wel een beetje bij smokkelen. Willibrord was weliswaar gewijd tot aartsbisschop van de Friezen, maar daarmee was Utrecht nog geen aartsbisdom, want er vielen geen andere bisdommen (suffragaanbisdommen) onder. Het was ingedeeld bij het aartsbisdom Keulen.

Pas met de oprichting van andere bisdommen in Nederland in 1559 werd Utrecht een aartsbisdom. De 1ste aartsbisschop van Utrecht, Frederik baron Schenk van Toutenburg, was als gevolg van de Reformatie voorlopig ook de laatste. Na hem was het bisdom Utrecht van 1580 tot 1853 gesupprimeerd. Na het herstel van de bisschoppelijke hiërarchie in 1853 werd Johannes Zwijsen feitelijk de 2de aartsbisschop van Utrecht. Dat neemt echter niet weg dat de zetel als zodanig vanaf 695 continu heeft bestaan.

De spiritualiteit van Willibrord en zijn gezellen

Bij nader inzien kunnen we wel degelijk iets leren van de methoden waarmee Willibrord en zijn metgezellen evangeliseerden, al kunnen we zijn concrete methoden niet zomaar overnemen. Waar we binnen het kader van de nieuwe evangelisatie van onze samenleving zeker ook iets mee kunnen aanvangen, is hun spiritualiteit. Want daarin vinden we het antwoord op de vraag welke hun drijfveren waren om in ons land het christendom te brengen, terwijl ze van tevoren wisten dat ze op de nodige weerstand zouden stuiten. Ze werden er niet toe gedwongen om naar ons land te gaan, maar kozen er bewust voor. Ze hadden de innerlijke vrijheid die nodig was om

hun vertrouwde omgeving en hun zekerheden los te laten en een avontuur aan te gaan.

Willen we Willibrord en de zijnen meer van binnenuit begrijpen, dan moeten we iets weten van de spiritualiteit van de Iro-Schotse monniken uit de 7de en 8ste eeuw, de spiritualiteit waarin zij waren gevormd. Willibrord zelf, afkomstig uit York, had deze vorming ondergaan van zijn 20ste tot 32ste levensjaar in het klooster Rathmelsighi in de buurt van Dublin.

De Iro-Schotse monniken streefden geen systematische missionering na en dachten niet in eerste instantie aan het opzetten van kerkelijke structuren en het stichten van bisdommen. Hun drijfveer om het geloof uit te dragen had in de eerste instantie te maken met hun streven naar zelfheiliging. Zij koesterden een ascetisch-mystiek ideaal. Zij waren zich er diep van bewust dat zij geen herders waren op eigen gezag, maar dat zij deelden in het herderschap van Christus. Dit namen zij heel letterlijk op, in die zin dat ze hun leven ook concreet gestalte wilden geven naar Zijn leven. Jezus bezat niets, had niets om zijn hoofd op te laten rusten (Mat. 8,20) en beschikte niet over een vaste woon- of verblijfplaats, maar trok van de ene naar de andere plaats om het Evangelie te verkondigen. Dit wilden Willibrord en zijn gezellen ook: uit liefde voor de mensen die Christus niet kenden, hun menselijke zekerheden opgeven om naar het buitenland te gaan. Het was hun ideaal om daar evenals Jezus een 'peregrinus', een pelgrim, zeg maar vreemdeling te zijn om onze voorouders met Hem in contact te brengen. Op deze manier wilden zij gevolg geven aan Jezus' oproep:

"Ieder die zijn huis, broeders of zusters, vader of moeder, kinderen of akkers heeft prijsgegeven om Mijn naam, zal het honderdvoudig terugkrijgen en eeuwig leven ontvangen" (Mat 19,29).

Evenals Jezus waren zij er niet op uit om zichzelf te weiden, dat wil zeggen er zelf beter van te worden, maar als herders voor onze voorouders zorg te dragen.

Willibrord en zijn gezellen konden nog niet steunen op kerkelijke structuren. Deze moesten nog worden opgebouwd. De eerste missionarissen moesten het vooral hebben van hun persoonlijke uitstraling als volgelingen van Jezus. Hun spiritualiteit sloeg aan: al snel stonden er ook missionarissen op, afkomstig van het vasteland met hetzelfde vuur bezielde, zoals de Heilige Liudger, geboren in Zuilen.

Willibrord heeft ondervonden wat het betekent om met Jezus op weg te zijn en dat de leerling niet boven meester staat (vgl. Mat. 10,24). Hij en zijn metgezellen deden vergelijkbare ervaringen op als Jezus tijdens Zijn aardse leven. Zij ontmoetten ook onbegrip en tegenstand. Regelmatig werden hun kloosters en hun bezittingen verwoest. Zij werden verdreven naar het Zuiden tijdens de opstand van de Friezen onder koning Radboud (714-719), waardoor zij in Noord- en Midden-Nederland veel terrein moesten prijsgeven. Dit werd ook tot uitdrukking gebracht in de wijze waarop de Springprocessie in Echternach werd gelopen tot 1947: 3 stappen vooruit, 2 achteruit. Willibrords missionering boekte vooruitgang, maar dan wel met horten en stoten.

Uiteraard is het niet zo gemakkelijk om vergelijkingen te trekken tussen het Nederland in het 1ste kwart van de 21ste eeuw en dat van het 1ste kwart van de 8ste

eeuw. Kerkelijk gezien dringen zich echter enkele parallellen op. Toen Willibrord begon, kon hij nog niet terugvallen op sterke kerkelijke structuren. Die moesten nog worden opgebouwd. Sinds de jaren zestig van de vorige eeuw hebben wij moeten meemaken hoe de bloeiende kerkelijke structuren van weleer in enkele decennia verdampten. Wij zijn nu op een punt aanbeland dat we ook niet meer op sterke kerkelijke structuren kunnen terugvallen. Een tweede parallel betreft de samenleving waarin we het Evangelie verkondigen: Willibrord deed dat in een heidense omgeving die niet op het christendom zat te wachten, terwijl wij dat doen in een seculiere omgeving waarin een aantal heidense zaken is teruggekeerd of nieuwe zijn ingevoerd, bijvoorbeeld diverse vormen van esoterie, horoscopen, tarotkaarten, spiritisme, paranormale zaken en oosterse religies.

Laatst schreef iemand me in een e-mail: we leven in een gure, seculiere wereld. Voor de huidige seculiere samenleving is Jezus een vreemdeling geworden. Wij hoeven niet op reis te gaan om ons vreemdeling te voelen. Soms voelen we ons als christenen in zeker opzicht meer thuis in andere landen, waar het geloof in Christus vanzelfsprekend is. Wie Jezus volgen wil, voelt zich dan ook in sommige opzichten een vreemdeling, onbegrepen door zijn omgeving. Het vergt moed om dat aan te durven, want van nature steken we niet graag af bij onze omgeving. Maar juist in een seculiere wereld zijn mensen die voor hun geloof in Christus en Zijn Evangelie uitkomen, meer dan ooit nodig. Hadden Willibrord en zijn gezellen het niet opgebracht om als vreemdeling bij ons het Evangelie te brengen, dan hadden we toen Christus niet leren kennen. Nu komt het erop aan dat wij het naar het voorbeeld van de Heilige Willibrord ook opbrengen om als vreemdelingen in een seculiere samenleving duidelijk voor Christus uit te komen, opdat ook medemensen in onze tijd Christus leren kennen en via Hem bij de Eeuwige Vader uitkomen.